

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Ректор Класичного приватного університету,
Голова приймальної комісії

ОГАРЕНКО В.М.

_____ 2022 р.

ПРОГРАМА

**ВСТУПНОГО ЕКЗАМЕНУ НА НАВЧАННЯ ДЛЯ ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬО-
НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 053 – Психологія**

Запоріжжя, 2022

Затверджено:

на засіданні кафедри практичної психології
Протокол № 9 від 15.05.2022 року

на засіданні Вченої Ради Класичного приватного університету
Протокол № 10 від 29.06.2022 року

Укладач: **В.В. Зарицька**, д.психол.н., професор

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

II. СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

III. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

IV. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма для складання вступного іспиту за спеціальністю 053 – психологія складена відповідно до програм підготовки фахівців в галузі психології і відповідають вимогам якісної і ефективної підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів.

Основною вимогою до аспірантів є високий рівень психологічної освіченості, який визначається за результатами складання іспиту.

Головна мета іспиту – перевірка знань, виявлення уміння застосувати здобуті знання у науковому дослідженні.

Здобувач на іспиті повинен розкрити основний зміст питань білета та додаткових питань і показати при цьому:

- знання першоджерел і вміння використовувати їх зміст й основні ідеї при аналізі психологічних проблем;
- оволодіння змістом психологічних принципів та категорій, вміння оперувати ними при викладенні теоретичного матеріалу;
- уміння розібратися у суті психологічної проблеми і відобразити наслідки цієї роботи у самостійному викладенні основних результатів у формі реферату;
- уміння демонструвати та аргументувати свої погляди;
- здатність до проведення самостійних наукових досліджень в обраній галузі.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

Історія психології

Розуміння науки. Образ сучасної науки. Теоретичні пояснення психологічних явищ. Зіткнення психології та природничих наук. Наука як світогляд. Природа наукових змін.

Виникнення поняття «психологія». Розвиток психології в епоху Відродження. Трансформація матерії та механічної картини світу. Трансформація досвіду та створення свідомості. Дослідження розуму і тіла. Дослідження розуму інших людей. Дослідження природи людини. Основні протиріччя та інновації. Неврологія та її методи. Психопатологія. Наукова революція та філософська психологія 16-19 століть.

Основи розуміння свідомості В. Вундта. Особливості особистості дослідника В. Вундта та методів його досліджень. Психологія В. Вундта. Особливості і результати дослідження свідомості В. Вундта.

Перехід до позитивізму: психологія як природнича наука. Феноменологічні альтернативи. Систематична інтроспекція: Вюрцбургська школа.

Наукова феноменологія: гештальт-психологія. Прикладна психологія. Розвиток уявлень про психологію свідомості.

Зігмунд Фрейд і наукова психологія. Фрейд і біологія. Дослідження істерії.

Класичний психоаналіз. Тлумачення сновидінь. Класична теорія інстинктів. Теорія сексуальності. Класична теорія особистості: топографія розуму.

Ревізія та розширення психоаналізу. Психоаналіз З. Фрейда і наука. Психоаналіз після З. Фрейда. Спадщина З. Фрейда. Значення фізіології у психоаналізі. Безсвідоме. Вікторіанська сексуальність. Критика З. Фрейда. Наукові положення психоаналізу. Герменевтика. Загальний вплив.

Еволюція і психологія. Триумф Геракліта: дарвінівська революція. Революція Вікторіанської епохи: Чарльз Дарвін. Романтична еволюція. Прийняття та вплив ідеї еволюції шляхом природного відбору.

Початок психології адаптацій у Британії. Ламарксистська психологія: Герберт Спенсер.

Функціональна психологія в Європі. Психологічні ідеї у Новому Світі. Загальна інтелектуальна та соціальна атмосфера. Філософська психологія.

Національна філософія Америки. Прагматизм. Чарльз Сандерс Пірс. Американський підхід до психологічних досліджень У. Джеймса. Становлення і розвиток американської психології.

Сутність біхевіоризму. Формулювання основних принципів біхевіоризму. Філософський біхевіоризм. Формальний біхевіоризм. Б.Ф. Скінер як представник біхевіоризму. Радикальний біхевіоризм як філософія. Експериментальний аналіз поведінки. Інтерпретація людської поведінки. Біхевіоризм та людський розум. Картезіанська лінгвістика. Закат біхевіоризму.

Знищення позитивізму. Обмеження в наочуванні тварин. Розуміння наочуваності людини.

Перші теорії когнітивної психології. Новий структуралізм. Пізнання в соціальній психології. Нові когнітивні теорії перцепції та мислення. Механізація мислення. Сутність переробки інформації. «Когнітивна революція». Поразка біхевіоризму та природа когнітивістики. Когнітивістика у процесі созрівання. Новий коннекціонізм. Дослідження розуму.

Наукова та прикладна психологія. Виникнення прикладної психології. Тестування інтелектуальних здібностей. Виникнення прикладної психології у США. Психологія і суспільна свідомість. Розвиток прикладної психології у Першій світовій війні.

Психологи і соціальні протиріччя. Психологи та повсякденне життя. Протиріччя між прикладними психологами. Прикладна психологія у Другій світовій війні. Післявоєнний оптимізм.

Розвиток психологічного суспільства. Соціальна революція. Професійна психологія. Клінічна психологія. Фінансування психологічних досліджень. Прикладна психологія сучасності.

Вікова психологія

Філогенез. Онтогенез. Основні галузі розвитку: психофізична, психосоціальна та когнітивна. Психофізичні властивості. Психосоціальні властивості. Самосвідомість особистості. Теорія розвитку Б.Г. Ананьєва.

Закономірності психічного розвитку: нерівномірність, гетерохронність, нестійкість, сенситивність, кумулятивність, дивергентність, конвергентність.

Теорія рекапітуляції (С. Холл). Психоаналітична теорія розвитку З. Фрейда. Стадії розвитку за теорією З. Фрейда. Психоаналітичний підхід у розумінні розвитку у працях С. Холла, Г. Ліндса, Л. Обухової.

Когнітивні теорії розвитку. Концепція розвитку Ж. Піаже. Інтеріоризація. Асиміляція. Акомодация. Сенсомоторний інтелект. Сенсорні здібності. Моторні здібності. Символічний інтелект.

Персоногенетичний підхід до розуміння розвитку у працях А. Маслоу, К. Роджерса. Прагнення до самоактуалізації. Прагнення до актуалізації. Ієрархія потреб.

Соціогенетичний підхід до розуміння розвитку. Концепція Е. Еріксона. Етапи розвитку.

Вікова періодизація. Порівняльний аналіз наукових підходів до вікової періодизації.

Психологія ембріонального розвитку та розвитку малюків.

Психологічна характеристика внутріутробного розвитку. Особливості змін у розвитку кожного місяця.

Особливості розвитку когнітивної сфери малюків. Розвиток шкіряної чутливості різних модальностей, предметного сприйняття. Період підготовки до мовлення і первинного оволодіння мовою. Розвиток мислення, узагальнення і порівняння як результат мисленнєвої діяльності малюка. Розвиток афективної сфери. Соціальні емоції. Причини відхилень у емоційному розвитку малюків.

Потреби як першоджерело психічної активності дитини. Соліпсизм першого року життя. Афіліативні потреби. Базальне почуття довіри. Мотив досягнення.

Розвиток Я-концепції малюка. Розвиток тілесного простору і фізичної активності. Розвиток уявлень про соціалізацію у ранньому періоді природи онтогенезу людини. Вітчизняні та зарубіжні концепції соціального розвитку. Теорії формування соціального знання.

Розвиток когнітивної сфери. Теорія Ж. Піаже. Етапи формування розумових дій П. Гальперіна. Діагностика пізнавальних процесів. Особливості розвитку емоційної сфери дитини. Розвиток почуття гумору. Формування вищих почуттів. Емоційні порушення. Криза трирічного віку: потреба у визнанні та повазі. Розвиток цікавості. Формування Я-концепції. Розвиток самоконтролю та конвенціональних норм.

Специфіка розвитку психічних пізнавальних процесів у дитини у віці від 6 до 11 років (консервація, класифікація, серіація, транзитивність, розвиток логічного мислення). Психодіагностика готовності до шкільного навчання. Розвиток емоцій у процесі взаємовідносин. Емоційні порушення в молодшому шкільному віці. Мотивація про соціальної поведінки, навчальної діяльності. Дослідницька активність в галузі забороненого. Взаємодія когнітивного та емоційного компоненту самооцінки. Поведінкові особливості. Дитяча агресія.

Підлітки у соціальному контексті. Психологічні теорії розвитку підлітків. Соціоекономічний статус та етнічна приналежність. Статевий розвиток і фізичне созрівання. Психологія ставлення до здоров'я. Інтелектуальний розвиток. Психосексуальний розвиток. Адиктивна поведінка.

Когнітивний розвиток у юнацькому віці. Обробка інформації, прийняття рішень, питання оцінки. Я-концепція, ідентичність і гендер. Сексуальні цінності та поведінка. Розвиток моральних цінностей. Освіта та професійне навчання. Адикція і залежність.

Особливості розвитку пізнавальних процесів. Поняття вікових годин. Біологічний і соціальний вік. Психофізіологічні функції. Аналітична та синтетична діяльність півкуль. Особливості студентського віку. Критерії когнітивної зрілості дорослості.

Теорії емоцій. Любов як фундаментальна емоція. Теорія любові Стенберга. Батьківсько-дитячі стосунки. Емоційна доступність.

Мотиваційні установки. Вибір життєвої стратегії. Мотивація шлюбу. Планування чисельності родини. Мотивація розлучень. Мотиваційна установка самотності. Мотиви вибору професії. Мотивація професійної діяльності. Мотивація і продуктивність діяльності. Система цінностей 30-тиріччя. Статеві розбіжності у системі цінностей. Я-концепція і психологічний вік особистості. Феномен консервації віку. Професійна самооцінка. Індивідуальний стиль поведінки і діяльності. Розвиток професіоналізму. Рівні розвитку професіоналізму. Акмеологічні інваріанти професіоналізму.

Розвиток інтелекту. Типи та динаміка розвитку інтелекту. Криза середини життя. Роль когнітивного розвитку людини як запобігання кризи середнього віку.

Вплив шлюбних стосунків на емоційну сферу особистості. Роль емоцій у професійній діяльності. Стрес і розвиток негативних емоцій. Стрес і дистрес. Статеві відмінності реакції на стрес.

Мотиваційна криза. Мотивація досягнення і мотиваційна криза. Сенса життя. Статеві відмінності у подоланні мотиваційної кризи. Метапотреби при подоланні кризи. Внутрішній мотиваційний конфлікт. Мотивація сімейного життя та подружніх стосунків. Мотивація професійної діяльності. Переоцінка професійної кар'єри. Етап збереження досягнутого. Мотивація навчальної діяльності. Вплив кризи життєвої ситуації на структуру самооцінки. Професіоналізм. Зміна професійної діяльності. Особливості дозвілля.

Когнітивні особливості у період пізньої дорослості. Динаміка психофізичних функцій. Мудрість як стадія розвитку мислення. Чинники розвитку когнітивних функцій в період пізньої дорослості. Психічні порушення у період пізньої дорослості. Зміна мотивів у пенсіонерів. Вікова динаміка зміни мотивів. Почуття задоволеності життям і мотиваційне здоров'я. Реалізація потреби у задоволенні, які раніше давала робота. Взаємовідносини з онуками.

Вплив соціальних стереотипів. Я-концепція пізньої дорослості як сукупність установок на себе. Зниження психофізичних можливостей. Зниження життєвого простору.

Чинники зниження інтелектуальних функцій. Деменція як комплекс інтелектуальних порушень. Хвороба Альцгеймера. Специфічні зміни емоційної сфери у період старіння. Основні типи пристосування до старості. Психічні порушення у період старості. Емоційний вплив смерті. Позитивне функціонування. Адаптивне старіння. Неадаптивний процес старіння. Втрата близьких і самотність. Релігійність. Щаслива старість.

Період пізньої старості. Страх смерті. Класифікація етапів вмирання Елізабет Кюблер-Росс. Галлюцинації вмираючих. Евтаназія і добровільна смерть. Автоевтаназія.

Соціальна психологія

Історія розвитку вітчизняної прикладної соціальної психології. Структура і предмет прикладної соціальної психології. Теоретичні основи прикладної соціальної психології: стан і перспективи розвитку. Функції і завдання прикладної соціальної психології.

Відмінність теоретичної, емпіричної соціальної психології від прикладної і практичної соціальної психології. Прикладна соціальна психологія як сукупність галузей психології, її орієнтація на академічну дослідницьку психологію природно-наукового типу. Мова прикладного дослідження в соціальній психології. Особливості визначення круга завдань, що вирішуються в прикладному дослідженні. Основні напрями прикладних досліджень в соціальній психології (освіта, управління, промислове виробництво, розвиток організації, рекламні і маркетингові дослідження, масова комунікація, політика, сім'я, кримінологія, банківська система, сфера обслуговування населення).

Специфіка прикладного дослідження в соціальній психології. Типи і ефективність прикладних соціально-психологічних досліджень. Основні

напрями прикладних досліджень в сучасній практичній соціальній психології: промислове виробництво, розвиток організації, масова комунікація та реклама, школа, наука, сім'я, право і політика.

Історія соціально-психологічної діагностики. Програмне забезпечення соціально-психологічної діагностики. Організація і процедура проведення соціально-психологічної діагностики. Зміст, методи і принципи соціально-психологічної діагностики. Сучасні проблеми соціально-психологічної діагностики.

Спостереження і експеримент як методи соціально-психологічної діагностики. Апаратурні методи діагностування соціально-психологічних явищ. Використання опитувань в соціально-психологічній діагностиці. Контент-аналіз як метод соціально-психологічної діагностики. Тестування соціально-психологічних явищ. Нетрадиційні методи соціально-психологічної діагностики.

Соціально-психологічна діагностика ментальних характеристик, ціннісно-сислової і мотиваційної сфери, спрямованості і цілей особистості. Соціально-психологічна діагностика когнітивних і «Я» – характеристик особистості: самооцінки, самоставлення і стосунків. Діагностика соціально-психологічної компетентності особистості. Соціально-психологічна діагностика статусно-рольових характеристик особистості. Психодіагностика соціальних почуттів і емоційної сфери особистості.

Соціально-психологічна діагностика соціальних стосунків. Соціально-психологічна діагностика різних видів спілкування. Діагностика соціальних конфліктів. Соціально-психологічна діагностика проблем сім'ї. Особливості соціально-психологічної діагностики соціальних організацій. Соціально-психологічна діагностика малих неформальних груп. Соціально-психологічна діагностика стратифікації, якості і способу життя. Вивчення громадської думки і настрою.

Основні шляхи розвитку соціальної організації. Формування іміджу соціальних організацій і їх представників. Реклама і її роль в діяльності соціальних організацій. Соціально-психологічний тренінг ділового спілкування. Теоретичні і загально-організаційні основи проведення соціально-психологічного тренінгу. Тренінг сенситивності. Організація і проведення тренінгу ділового спілкування.

Групова психотерапія: суть, класифікація груп і методика проведення. Трансактний аналіз: теорія і методика проведення. Психодрама: теоретичні підстави і практичні рекомендації.

Взаємозв'язок соціально-психологічного з психолого-акмеологічним консультуванням. Сутнісні характеристики психолого-акмеологічного консультування. Критерії, показники і рівні ефективності психолого-акмеологічного консультування.

Програмно-цільовий підхід в психолого-акмеологічному консультуванні. Базовий алгоритм продуктивного психолого-акмеологічного консультування. Умови і чинники оптимального психолого-акмеологічного консультування.

Основні положення оздоровлення соціального життя та внутрішнього світу дітей всіх вікових періодів: гуманізація відносин дорослих, визнання виховання дітей пріоритетною сферою діяльності суспільства, особистісний підхід до дитини, різні форми навчання. Принципи діяльності шкільного психолога щодо гармонізації відносин дитини з соціумом. Напрямки професійної діяльності шкільного психолога та їх специфіка: психодіагностика, психокорекція, консультаційно-просвітницька робота.

Історія розвитку соціально-психологічних аспектів в роботі лікаря та основні соціально-психологічні дослідження цієї сфери. Сучасні напрямки прикладної соціальної психології в сфері охорони здоров'я: соціально-психологічні сторони лікувального процесу, соціально-психологічні сторони організації охорони здоров'я. Напрямки дослідження соціально-психологічних аспектів охорони здоров'я: стилі управління, групова динаміка в медичних колективах, конфлікти в ході виконання професійної діяльності, ставлення медичного персоналу до організаційних нововведень, соціально-психологічні проблеми у зв'язку з введенням платної медицини і страхового медичного полісу.

Три рівня взаємодії прикладної соціальної психології з економікою: макроекономічний (супровід нововведень в економічній системі, вивчення і формування громадської думки); середній (розвиток організацій, маркетингова діяльність); особистий (консультування і навчання підприємців, менеджерів і керівників). Основні напрямки практичного вивчення соціально-психологічних явищ в сфері політики. Історія становлення політико-психологічних концепцій. Види та класифікація політичної реклами. Політичне консультування та його особливості.

Соціально-психологічні дослідження умов формування протиправної поведінки особистості, особливо неповнолітніх осіб, ролі первинних угруповань, в яких формується підростаюча особистість (сім'я, шкільний клас, підліткові і молодіжні об'єднання, сфера дозвілля). Психологічна допомога, спрямована на встановлення контактів, налагодження взаємодії у процесі розкриття злочину. Консультативно-просвітницька і експертна діяльність соціального психолога на етапі попереднього слідства. Рекомендації соціального психолога у процесі розкриття групових злочинів.

Педагогічна психологія

Предмет та задачі педагогічної психології. Психологія та педагогіка. Загально психологічний контекст формування педагогічної психології: вплив на осмислення педагогічного процесу прагматичної функціональної психології, біхевіоризму, гештальтпсихології, психоаналізу, операціональної концепції Ж. Піаже, когнітивної психології, гуманістичної психології та культурно-історичної концепції Л.С. Виготського.

Історія становлення педагогічної психології. Етапи становлення педагогічної психології.

Структура педагогічної психології. Зв'язок педагогічної психології з іншими науками. Психологічні засади педагогічного процесу. Завдання

психологічного забезпечення педагогічного процесу. Загальні проблеми педагогічної психології: проблема сензитивних періодів; проблема зв'язку педагогічного впливу з психологічним розвитком дитини; проблема сполучення навчання і виховання; проблема системного характеру розвитку дитини і комплексності педагогічних впливів; проблема генотипу та середовища на психологічний і поведінковий розвиток дитини; проблема психологічної готовності дітей до свідомого виховання і навчання; проблема педагогічної занедбаності дитини; проблема забезпечення індивідуалізації навчання; проблема соціальної адаптації та реабілітації.

Методологія як система принципів і способів організації дослідження. Основні методи психолого-педагогічних досліджень: спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, експеримент. Особливості навчального, або формуючого експерименту.

Психологічне консультування та психологічна корекція як методи педагогічної психології.

Психолого-педагогічний зміст навчання.

Навчання, його психологічний зміст та сутність. Психологічні моделі навчання. Рушійні сили розвитку особистості. Головні лінії розвитку учня в процесі навчання. Педагогічні умови, закономірності та періоди розвитку учня в процесі навчання. Навчання як доцільна зміна діяльності. Навчання як активна взаємодія між вчителем та учнем, головні результати цієї взаємодії. Ненавмисне навчання та його ефективність. Категорія навчання та її показники. Навчання навичкам. Умови та процес формування навичок. Шляхи навчання навичкам.

Напрями розвитку сучасного навчання. Класифікація видів навчання. Програмоване навчання. Сугестопедичне навчання. Знаково-контекстне навчання. Модульне навчання.

Учбова діяльність - специфічний вид діяльності. Теорія учбової діяльності. Визначення учбової діяльності, її загальні характеристики. Предмет, засоби та способи учбової діяльності. Продукт учбової діяльності, її результат. Загальна структура учбової діяльності. Мотивація в структурі учбової діяльності. Загальна характеристика учбового завдання як складової учбової діяльності, її особливості а способи вирішення. Психологічні вимоги до учбових задач. Учбова задача в проблемній ситуації, етапи вирішення. Контроль, самоконтроль, оцінка, самооцінка в структурі учбової діяльності.

Мотивація и учбові мотиви. Види мотивації в учбовій діяльності. Системна організація учбової мотивації. Способи формування мотивації навчання. Якісні та кількісні характеристики мотивації в процесі учбової діяльності. Форми проявів мотивів навчання. Зв'язок типів ставлення школяра до навчання із характером його мотивації і станом учбової діяльності. Сталість учбової мотивації. Загальні підходи до вивчення та формування мотивації учнів. Проблемні ситуації та мотивація.

Вікова динаміка формування компонентів навчальної діяльності.

Поняття мети виховання: завдання, загальна та спеціальні цілі сучасного виховання. Засоби та методи виховання. Непрямі, свідомі та несвідомі засоби виховання. Загальні соціальні інститути виховання: поняття та зміст.

Психологічні теорії виховання: біогенетичні, соціогенетичні та проміжні теорії, їх переваги та недоліки. Необіхевіористичний підхід до виховання. Моделі виховання.

Психологічні умови формування властивостей особистості. Індивідуальний підхід щодо виховання учнів. Діяльність, спрямованість особистості і її формування. Розвиток моральної сфери особистості: формування моральної свідомості та поведінки школяра.

Соціально-психологічні аспекти виховання. Спілкування як фактор виховання. Основні форми спілкування. Роль колективу у вихованні учнів. Сім'я як соціально-психологічний фактор виховання. Виховання і формування соціальних установок особистості. Ефективність педагогічного впливу.

Проблема управління вихованням особистості. Структура та види управління вихованням особистості. Механізм перетворення зовнішнього виховного управління на внутрішню систему самоуправління і самовиховання.

Показники і критерії вихованості школярів. Рівень сформованості моральних потреб. Рівень навмисності, довільності поведінки.

Основи діяльності психологічної служби в школі: головні напрямки роботи, функції.

Логіка й організація психологічного вивчення особистості школяра і колективу шкільного класу. Алгоритм отримання психологічної інформації. Результат психологічної діагностики учня, класного колективу як основа для вдосконалювання учбово-виховного процесу.

Програма вивчення особистості школяра. Орієнтація на особистісний розвиток учнів. Основні характеристики особистості та методи їх вивчення.

Дотримання положень «Етичного кодексу психолога» при діагностиці особистісних властивостей школяра.

Програма вивчення колективу шкільного класу. Поняття про колектив. Визначення поняття колектив. Основні властивості колективу та методи їх вивчення.

Психокорекційна та просвітницька діяльність психологічної служби. Розробка задач, методів, критеріїв діяльності конкретної школи з управління розвитком та формування особистості.

Психологічні основи аналізу уроку. Мета психологічного аналізу уроку. Ефективність навчання та виховання на уроці: фактори та умови.

Поняття педагогічної діяльності. Структура педагогічної діяльності: конструктивний, організаторський і комунікативний компоненти. Функції педагогічної діяльності: інформаційна, розвиваюча, орієнтаційна, мобілізаційна, дослідницька. Функції вчителя в організації учбово-виховного процесу.

Психологічні вимоги до особистості вчителя. Індивідуальність педагога. Педагогічні здібності: дидактичні, експресивні, перцептивні, організаторські, сугестивні. Педагогічний такт і здібність до педагогічного спілкування.

Поняття педагогічного спілкування, його мета та завдання. Взаємодія вчителя з учнями. Стилі педагогічного керівництва. Проблеми педагогічного спілкування. Поняття про індивідуальний стиль педагогічної діяльності. Ознаки стилю педагогічної діяльності. Психологічні особливості педагогічного колективу. Розподіл і кооперація праці. Взаємостосунки вчителів. Ефективність діяльності педагогічного колективу.

Вимоги до вчителя в умовах науково-технічного і соціального прогресу. Професіограма вчителя. Поняття про педагогічну майстерність. Професійне знання. Шляхи формування педагогічної майстерності. Значення прикладних знань у вдосконалюванні педагогічної майстерності.

Мова вчителя в структурі його діяльності. Мова як інструмент передачі інформації і засіб виховного впливу. Впливова сила мови. Мова як засіб спілкування вчителя з учнями. Поняття культури мови вчителя. Лексична, граматична, орфоепічна культура мови. Засоби мовної виразності.

Способи комунікативного впливу на учнів. Загальна характеристика переконання. Вимоги до переконання. Логіка доказу. Вселяння в педагогічному процесі: загальна характеристика. Види вселяння: пряме педагогічне вселяння, непряме педагогічне вселяння, самонавіяння, релаксопедія в цілях морального виховання, релаксопедія в дидактичних цілях. Взаємозв'язок переконання і вселяння.

Поняття людського життя. Життєдіяльність особистості. Динаміка життя. Повнота життя. Людське життя як категорія соціальної психології. Загальні категорії психології життя особистості. Свідома побудова життя особистістю. Життєві результати. Поняття «способу» і «стилю» життя. Особистість як суб'єкт способу життя. Основні форми життєдіяльності особистості. Спосіб життя і культура. Соціально-часові і соціально-просторові ознаки способу життя. Соціальне і індивідуальне в способі життя. Стиль життя особистості і вікові етапи життєвого шляху. Типологія стилю життя особистості. Стиль життя і самосвідомість особистості. Стиль життя і творчість.

Мотиваційно-цільова система регуляції життєдіяльності людини. Ціннісні орієнтації та їх ієрархічна структура. Життєві цінності і типи особистості. Ціннісні орієнтації і сфери діяльності. Узгодженість і суперечливість ціннісних орієнтацій. Формування ціннісних орієнтацій особистості. Реальна і декларована системи цінностей. Соціальні й демографічні детермінанти життєвих цінностей. Трансформація системи життєвих цінностей. Смысл життя як соціально-психологічний регулятор життя. Змістовна визначеність смислу життя. Смысл життя і цінності. Психологічна форма смисложиттєвих уявлень у структурі особистості. Усвідомлення і реальний смысл життя. Смысл життя на різних етапах життєвого шляху особистості. Смысл життя, смерть і безсмертя.

Психологія конфлікту

Теоретичні та соціально-історичні передумови виникнення конфліктології. Сучасні концепції розвитку психології конфлікту. Поняття «конфлікт» у наукових теоріях. Форми, концепції, підходи до вивчення конфлікту у психології. Основні ознаки конфлікту. Просторові, часові, системні

межі конфлікту. Емоційно-когнітивні чинники конфлікту.

Структура конфлікту. Причини конфлікту та його учасники. Теоретичні основи структури конфлікту. Загальні і часткові причини конфлікту. Конфліктна ситуація як передумова конфлікту і роль емоційного контролю у цьому процесі. Учасники конфлікту. Функціональні ролі учасників конфлікту. Динаміка конфлікту. Фази конфлікту та їх співвідношення. Процес розвитку конфлікту. Механізми розв'язання конфлікту: контроль емоційної сфери і розумка поведінка у конфлікті.

Теоретичні аспекти виділення функцій конфлікту. Подолання стереотипізації щодо функцій конфлікту. Наукові підходи до виділення функцій конфлікту. Концепція функцій конфлікту А. Дмитрієва. Наукові розробки А. Козера щодо виділення функцій конфлікту. Позитивні функції конфлікту. Негативні функції конфлікту. Деструктивні функції конфлікту. Конструктивні функції конфлікту. Об'єктивна функція соціального конфлікту. Мобілізуюча функція конфлікту. Розвивальна функція конфлікту. Сприяння формуванню антикомформної поведінки і мислення особистості як функція конфлікту. Концепція функцій конфлікту А. Анцупова та А. Малишева.

Класифікація конфліктів. Класифікація А. Анцупова та А. Малишева. Класифікації за особливостями конфліктуючих сторін., за обсягом і тривалістю конфліктів. Класифікація конфліктів В. Шейнова: за спрямованістю (горизонтальні, вертикальні, змішані), за значенням для організації (конструктивні, деструктивні), за характером причин (об'єктивні, суб'єктивні), за сферою розв'язання (в діловій сфері та особистісно-емоційній сфері). Класифікація С. Ємельянова: за сферами прояву (економічні, ідеологічні, соціально-побутові, сімейно-побутові), за тривалістю і напругою (бурхливі, гострі довготривалі, слабо виражені в'яло протікають, слабо виражені і швидкоплинні), за суб'єктами конфліктної взаємодії (внутрішні, міжособистісні, між особистістю і групою, між групами), за соціальними наслідками (конструктивні, деструктивні).

Поняття конфліктності особистості. Фактори конфліктності особистості. Передумови конфліктності. Крайні психологічні типи поведінки у конфлікті за А. Журавльовим. Тип агресивної поведінки. Тип віктимної поведінки. Характеристика авторитарної поведінки. Авторитарність і конфліктність.

Типи конфліктної особистості (демонстративний, ригідний, некерований надточний, безконфліктний, цілеспрямовано конфліктний). Класифікація акцентуацій характеру К. Леонгарда. Типологія конфліктних особистостей Д. Скотта. Рівні розвитку поведінки конфліктних особистостей.

Теорія поведінки у конфлікті К. Томаса. Двомірна модель регулювання конфлікту. Способи регулювання конфліктів за рахунок вибору певної моделі поведінки. Модель поведінки у конфлікті Р. Мертона. Класифікація стратегій поведінки у конфлікті.

Характеристика основних стратегій поведінки особистості у конфлікті. Примус(боротьба, суперництво), уникнення, поступка, компроміс, співпраця.

Умови успішного розв'язання конфлікту за О. Урбанович. Види стратегій поведінки особистості у конфлікті за фактором орієнтованості обох сторін на свої і чужі інтереси (за Г. Лоожкіним і Н. Пов'якель).

Створення сприятливого психологічного клімату під час переговорів. Встановлення контакту. Вислуховування партнера як психологічний прийом ефективних переговорів. Техніка і тактика аргументації у переговорному процесі. Формування переговорного процесу. Домагання учасників переговорів. Фактори успішного початку переговорного процесу. Психологічна атмосфера переговорного процесу. Психологічні чинники нездатності партнерів вислуховувати один одного. Поняття ефективного слухання І. Атватера. Конструкції аргументації.

Сутність переговорного процесу у конфлікті. Процедури переговорного процесу. Процедура підготовки до переговорного процесу. Особливості переговорів в екстремальних ситуаціях. Особливості особистості злочинців, їх цілі і поведінка у ситуації захвату заручників. Психолого-правові способи ведення переговорів у розв'язанні конфліктів.

Організація переговорного процесу. Основний зміст переговорного процесу. Етапи переговорного процесу. Підготовчий етап. Початок переговорів. Пошук прийняттого рішення. Завершення переговорів.

Психологічні основи посередництва в процесі управління конфліктами. Варіанти посередництва Е. Лінчевського. Диз'юнктивний (роз'єднуючий) варіант посередництва. Кон'юнктивний (об'єднуючий) варіант посередництва. Змішаний варіант посередництва.

Стилі поведінки за Г. Бороздіною. Ритуальний стиль. Маніпулятивний стиль. Моделі поведінки у конфлікті С. Ємельянова. Унікаюча модель. Поступлива модель. Відкидаюча модель. Наступаюча модель. Мотиви вибору моделі поведінки у конфлікті.

Питання до іспиту

1. Поняття розвитку.
2. Поняття созрівання та росту.
3. Форми розвитку.
4. Сфери розвитку.
5. Закономірності психічного розвитку.
6. Біогенетичний підхід до психічного розвитку людини.
7. Психоаналітичний підхід до психічного розвитку дитини.
8. Концепція психічного розвитку Е. Еріксона.
9. Когнітивна теорія психічного розвитку Ж. Піаже.
10. Соціальна ситуація розвитку дитини.
11. Поняття провідної діяльності.
12. Кризи розвитку.
13. Психологічні новоутворення.
14. Концепція психічного розвитку дитини Д.Б. Ельконіна.
15. Класифікація вікових періодизацій: порівняльний аналіз.
16. Розвиток ембріону і плоду.
17. Особливості емоційної сфери дитини від народження до 2 років.
18. Вплив емоцій на фізичні процеси в організмі людини.
19. Розвиток соціальних емоцій у дітей від народження до 2 років.
20. Емоційні порушення у немовлят.
21. Розвиток тілесного простору і фізичної активності немовлят.
22. Стадії розвитку мисленнєвих операцій Ж. Піаже.
23. Теорія формування розумових дій Гальперіна.
24. Діагностика пізнавальних процесів у період раннього дитинства.
25. Розвиток соціальних емоцій у період раннього дитинства.
26. Емоційні порушення у період раннього дитинства.
27. Криза трирічного віку.
28. Мотивація досягнень у період раннього дитинства.
29. Розвиток пізнавальних процесів у період середнього дитинства (від 6 до 11 років).
30. Готовність до шкільного навчання.
31. Психодіагностика в школі.
32. Емоційна готовність до шкільного навчання.
33. Емоційні порушення в молодшому шкільному віці.
34. Мотивація спілкування в молодшому шкільному віці.
35. Мотивація навчальної діяльності в молодшому шкільному віці.
36. Дослідницька активність у галузі забороненого в молодшому шкільному віці.
37. Розвиток самооцінки дітей молодшого шкільного віку.
38. Провідна діяльність у молодшому шкільному віці.
39. Агресивність в молодшому шкільному віці.
40. Розвиток психічних пізнавальних процесів у підлітковому віці.
41. Розвиток емоцій в юнацькому віці.

42. Мотивація професійної орієнтації у підлітковому віці.
43. Потреба в автономії і самоствердженні у підлітковому і юнацькому віці.
44. Мотиви адиктивної і делінквентної поведінки в підлітковому і юнацькому віці.
45. Криза підліткового віку.
46. Розвиток самооцінки в підлітковому віці.
47. Підліткова агресія.
48. Розвиток пізнавальних психічних процесів ранньої дорослості.
49. Критерії когнітивної зрілості в період ранньої дорослості.
50. Кохання як фундаментальна людська емоція.
51. Психологічна характеристика ревнощів.
52. Емоції в дитячо-батьківських стосунках в період ранньої дорослості.
53. Мотивація шлюбу у період ранньої дорослості.
54. Мотивація професійної діяльності в період ранньої дорослості.
55. Система цінностей у тридцятирічному віці.
56. Зовнішність та статева самоідентичність у період ранньої дорослості.
57. Професійна самооцінка у період ранньої дорослості.
58. Особливості психічних пізнавальних процесів у період середньої дорослості.
59. Криза середини життя у період середньої дорослості.
60. Вплив шлюбних стосунків на емоційність особистості у період середньої дорослості.
61. Емоційність в професійній діяльності у період середньої дорослості.
62. Причини зниження інтелектуальних можливостей у період пізньої дорослості і старості.
63. Специфічні зміни емоційної сфери у період старіння.
64. Вікова динаміка мотивів у період пізньої дорослості і старості.
65. Вплив стереотипів на Я–концепцію у період старіння.
66. Історія соціально-психологічної діагностики.
67. Організація і процедура проведення соціально-психологічної діагностики.
68. Зміст, методи і принципи соціально-психологічної діагностики.
69. Контент-аналіз як метод соціально-психологічної діагностики.
70. Тестування соціально-психологічних явищ
71. Соціально-психологічна діагностика ментальних характеристик, ціннісно-сислової і мотиваційної сфери, спрямованості і цілей особистості.
72. Предмет та об'єкт педагогічної психології.
73. Принципи педагогічної психології.
74. Зв'язок педагогічної психології з іншими науками.
75. Методи педагогічної психології.
76. Категорія навчання, її зміст та сутність.
77. Навчання як умова розвитку
78. Історичні методи організації навчання
79. Історичні форми організації навчання

80. Мотиваційний компонент навчальної діяльності
81. Вікова динаміка формування компонентів навчальної діяльності.
82. Методологічні й методичні принципи виховання
83. Поняття виховного впливу
84. Класифікація виховних впливів
85. Психологічні аспекти виховання довільності учня
86. Специфіка й структура педагогічної діяльності
87. Психологічний аналіз педагогічного спілкування
88. Педагогічні здібності та їх формування
89. Соціальний процес і соціальна ідентичність особистості.
90. Соціально-психологічна концепція життя особистості

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання знань вступника до аспірантури відбуватиметься за 100-бальною шкалою.

Шкала оцінок:

90-100 балів – «відмінно»,

80-89 балів – «дуже добре»,

70-79 балів – «добре»,

60-69 балів – «задовільно»,

59 і менше балів – «незадовільно».

Конкурсний бал (КБ) вступника до аспірантури складається за формулою: $КБ = ВІС \cdot 0,7 + ВІМ \cdot 0,3$, де:

ВІС – результат вступного іспиту зі спеціальності (вага якого становить 70 відсотків конкурсного бала, ваговий коефіцієнт – 0,7);

ВІМ – результат вступного іспиту з іноземної мови (вага якого становить 30 відсотків конкурсного бала, ваговий коефіцієнт – 0,3).

3. Незадовільна оцінка з будь-якого вступного іспиту є підставою для відмови в допуску до подальших вступних випробувань. Перескладання вступних випробувань не дозволяється.

4. За результатами проведення вступних випробувань до аспірантури Приймальна комісія ухвалює рішення щодо кожного вступника на основі конкурсної системи.

Критерії оцінки знань при складанні іспиту зі спеціальності

1. На оцінку «відмінно» заслуговує відповідь, яка виявляє всебічне й глибоке знання матеріалу з обраної спеціальності, в тому числі ґрунтовні знання першоджерел та коментуючої літератури. Ця оцінка передбачає також вільну орієнтацію вступника у загальній психологічній проблематиці. Відповіді на всі питання білету, додаткові запитання та питання стосовно реферату повинні мати повний, вичерпний характер.

2. Оцінка «добре» передбачає наявність міцних знань в обсязі навчальної програми відповідної спеціальності, знань основних джерел та матеріалів із додаткової літератури, головних проблем обраного напрямку.

3. Оцінка «Задовільно» означає, що вступник володіє знаннями в обсязі навчальної програми, знає основні літературні джерела, обізнаний із проблематикою обраного фаху.

4. Оцінка «Незадовільно» виставляється при відсутності знань основних категорій, літературних джерел та проблем обраної наукової спеціальності.

Складання іспиту передбачає написання та подання реферату за темою пов'язаною із профілем наукових інтересів вступника.

Реферат є самостійною письмовою науковою роботою, яку виконує аспірант при підготовці до складання іспиту.

Робота над рефератом передбачає поглиблене вивчення обраної наукової проблеми, сучасної наукової літератури, а також володіння навичками логічного узагальнення матеріалу, його логічного викладу.

Реферат повинен бути самостійною роботою, яка показує здатність автора розбиратися у психологічних питаннях, систематизувати теоретичний матеріал з обраної теми, творчо використовувати психологічні ідеї та положення для методологічного аналізу проблематики. Думки інших авторів та цитати повинні мати посилання на джерела в загальноприйнятому порядку.

Пряме запозичення положень без указівок джерел літературних текстів не допускається.

Тема реферату обирається самостійно, обговорюється з майбутнім науковим керівником.

Як правило, тема реферату повинна відображати найважливіші психолого-методологічні проблеми, які пов'язані з обраною науковою спеціальністю або темою дисертаційної роботи.

Реферат обов'язково повинен мати титульну сторінку, на якій розміщуються такі реквізити: «Класичний приватний університет», в наступному рядку – «Інститут журналістики і масових комунікацій», в наступному – назва кафедри, далі розміщуються тема реферату, відомості про автора, місце й рік виконання реферату. Структурними елементами реферату є зміст, вступ, викладення змісту теми (як правило, 3 параграфи), висновок, а також список основної, використаної при підготовці й написанні реферату, літератури.

Зміст включає всі перераховані вище структурні елементи реферату, з вказанням сторінок, на яких вони знаходяться. Основний зміст реферату розподіляється на розділи і параграфи. Заголовки змісту дублюються в тексті реферату.

Вступ найважливіший змістовний елемент реферату. Форма його - довільна, але в ньому повинні обов'язково знайти відображення такі питання: обґрунтування вибору теми, оцінка її з точки зору актуальності та важливості, визначення її місця в існуючій психологічній проблематиці, оцінка рівня і характеру розробки теми, зміст психологічної проблематики, яку автор вбачає в цій темі, формулювання мети і завдань дослідження в рефераті.

Основний зміст теми повинен бути самостійно виконаним дослідженням відповідно до проблеми, заявленої у назві реферату, узагальненням існуючої психологічної літератури або методологічною розробкою психологічної проблеми з вказівкою на її застосування у сфері наукових інтересів автора реферату.

У висновку необхідно дати коротке резюме того, що викладено у основній частині реферату, висновки, які зроблені з цього викладу, або посилання на методологічне й світоглядне застосування опрацьованого у рефераті матеріалу. Автор реферату повинен також указати на ту частину змісту реферату, яка є його особистим доробком.

Список використаної літератури повинен указувати на вивчені автором роботи, за якими може мати місце бесіда стосовно змісту реферату. Цей список

має включати в себе як фундаментальні наукові праці, так і останні публікації з обраної теми, наявні у вітчизняній та зарубіжній літературі. Використана література обов'язково має знайти своє відображення в рефераті (але не тільки шляхом прямого цитування).

Загалом текст реферату повинен бути за об'ємом 24-30 сторінок машинописного тексту через 1,5 інтервали. Використовуються такі параметри: гарнітура Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5 (на сторінці – 28-30 рядків), обсяг - 28-30 сторінок. Реферат має бути зброшурований. На кафедру подається примірник за підписом автора. Реферат повинен відповідати вимогам до наукової публікації, бути вичитаним, акуратно оформленим із застосуванням необхідного наукового апарату текстового викладу (вірно складений список літератури у відповідності з існуючими вимогами, звірені цитати).

Прийом іспиту проводиться відповідно до вимог чинного законодавства, нормативних документів Міністерства освіти й науки України.

Іспити відбуваються відповідно до затверджених програм іспитів за білетами. Для підготовки відповіді вступник використовує екзаменаційні листи, які після іспиту зберігаються в його особовій справі.

Стосовно кожного здобувача заповнюється протокол іспиту, в який заносяться основні питання, що були у білеті, а також додаткові, які були задані в процесі іспиту з актуальних проблем обраної наукової спеціальності й теми реферату.

У протоколі виставляється загальна оцінка знань вступника.

Загальні вимоги. Здобувачі, які спеціалізуються у галузі психології, мають продемонструвати при складанні іспиту глибоке розуміння основних методологічних принципів теорії психології, вільну орієнтацію в галузях психологічної науки, знання базових парадигм, проблематики та основних результатів дослідження провідних світових психологічних шкіл, вміння творчо застосовувати знання при розгляді та аналізі сучасних актуальних проблем онтогенезу та соціалізації особистості.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология. М.: Наука, 2005. 303 с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология: конспект лекций. М.: АСТ, СПб.: Сова, 2005. – 94 с.
3. Аронсон Э. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. М.: Прайм-Еврознак, 2002. 558 с.
4. Власова О.І. Педагогічна психологія: навч. посібник. К.: Либідь, 2005.
5. Загальна психологія. За загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.
6. Зарицька В.В., Бочелюк В.Й. Педагогічна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2006.
7. Зарицька В.В., Бочелюк В.Й. Вступ до спеціальності «Психологія». Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 365с.
8. Зарицька В.В. Психологія конфлікту: навчальний посібник для студентів спеціальності 053 – Психологія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 380 с. Психологія конфлікту: навчальний посібник для студентів спеціальності 053 – Психологія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 380 с.
9. Зарицька В.В. Психологія самореалізації особистості: монографія. Запоріжжя, 2019. 242 с.
10. Коваленко А.Б., Корнєв М.Н. Соціальна психологія: Підручник. К., Геопринт. 400 с.
11. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000.
12. Крысько В. Г. Социальная психология: курс лекций. М.: Омега-Л, 2006. 352 с.
13. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии. М.: Смысл, 2001. 511 с.
14. Маклаков А.Г. Общая психологии учебник для ВУЗов. СПб.: Питер, 2010. 583 с.
15. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: МАУП, 2000. 256 с.
16. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник. К. : Центр учбової літератури, 2008. – 688с.
17. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. Вузов. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 456 с.
18. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: підручник. у 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування. К.: Либідь, 2004. 576 с.
19. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии. М.: ИНФРА-М, 1998. 528 с.
20. Почебут Л.Г., Чикер В.А. Организационная социальная психология: учебное пособие. СПб.: Речь, 2002. 298 с.

21. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие. Под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. СПб.: Речь, 2006. 688с.
22. Психологія: підручник для студентів вищих закладів освіти. За ред. члена-кореспондента АПН України Ю.Л. Трофімова. К.: Либідь, 1999. 558с.
23. Реан А.А. Психология человека от рождения до смерти. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. 656 с.
24. Рыбалка В.В. Методологічні питання наукової психології. Київ, 2003. 204 с.
25. Рубинштейн С.А. Основы общей психологии. СПб.: Питер КОТ, 1998. 720 с.
26. Рыбалко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология: учеб. пособие. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1990.
27. Савчин М.В., Л.П. Василенко. Вікова психологія. Навчальний посібник. К: Академвидав, 2005, 360 с.
28. Сергеевкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с
29. Стайн Д. Язык интеллекта. М.: Изд-во ЭКСМО, 2006. 352 с.
30. Таланов В.Л., Малкина-Пых И.Г. Справочник практического психолога. СПб.: Сова, М.: ЭКСМО, 2002. 928 с.
31. Ткаченко О.М. Принципи і категорії психології. К.: Вища школа, 1998. 198 с.
32. Талызина Н.Ф. Теоретические проблемы программированного обучения. М., 1996.
33. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу: Монографія. К.: Міленіум, 2008. 216 с.
34. Титаренко Т. М., Кочубейник О. М. , Черемних К. О. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія.; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К.: Міленіум, 2014. 206 с.
35. Урбанович О. Психологія управління конфліктними ситуаціями. Підручник для директора школи. № 1. 2007. С. 34 – 53.
36. Франкл В. Человек в поисках смысла. М., 1990
37. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность СПб.: Питер, 2001.
38. Цукерман Г.А. Совместная учебная деятельность как основа формирования умения учиться. М., 1992.
39. Чалдини Р. Психология влияния. СПб.: Питер, 2001.
40. Buck R. Motivation: emotion and cognition: A developmental-interactionist view. *Strogman K.N.* (ed.). International review of studies on emotion V.T. Chichester: Willey, 1991.
41. Coser L.A. The Function of Social Conflict. *Sociological Theory*. L., 1957. P. 199.
42. Darendorf R. The Modern Social Conflict. L., 1958. P. 87.
43. Erazm z Rotterdamu. *Pisma morale*. Warszawa. 1970. S. 289 – 297.
44. Goleman D. Emotional Intelligence. New York: Banta book, 1995. 352p.

45. Lazarus R.S. Emotion as coping process. In M.B. Arnold (ed) The nature of emotion. Selected readings. Middlesex, Penguin, 1968. P. 249 – 257. Перевод В.К. Вилюнаса и Н.И. Евсиковой.

46. Mayer J.D., Di Paolo M., Salovey P. Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli: A component of emotional intelligence. *J. Pers Assessment*. 1990. V. 54. N 3, 4. P. 772-781.

47. Mayer J.D., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. N.Y., 1993. P. 433-442.